

Marija Benić Penava, prof.

Znanstveni novak
Pedagoški fakultet
Sveučilište u Mostaru

POLJOPRIVREDA, ŠUMARSTVO I RIBARSTVO NA DUBROVAČKOM PODRUČJU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

UDK/UDC: 930(338.1)

JEL klasifikacija/JEL classification: N84

Posebni prilog/ Separate Supplement

Primljeno/Received: 01. rujna 2005./ September 01, 2005

Prihvaćeno za tisak/Accepted for publishing: 22. studenog 2005./ November 22, 2005

Sažetak

U radu se s povijesnog aspekta istražuje stanje u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu na dubrovačkom području između dva svjetska rata. Dok je ratarstvo bilo slabije razvijena grana poljoprivrede koja nije uspijevala zadovoljiti potrebe stanovništva dubrovačkog područja, maslinarstvo je uz vinogradarstvo bilo vodeće uz duhan i glavni izvozni proizvod – buhač. Stočarstvo je bilo slabo razvijeno, uz najveći uzgoj koza i ovaca, dok je pčelarstvo, usprkos velikim mogućnostima i komparativnim prednostima ovog područja, bilo zapostavljeno zbog nedostatka opreme, ali i znanja. Opće stanje u šumarstvu bilo je loše. Bez plana o gospodarenju šumama, bez sustavnog pošumljavanja, čišćenja i održavanja nije se moglo ni razmišljati o značajnijem iskorištavanju šuma, to više što dvadesetih godina prošlog stoljeća na čitavom području Dalmacije nije bilo ni jedne pilane. Za razliku od toga, dubrovačko je područje iznimno bogato ribama i školjkama. Iako je u strukturi gospodarskih djelatnosti ribarstvo i školjkarstvo bilo od relativno malog značenja, tri obnovljene tvornice za konzerviranje ribe poslije I. svjetskog rata, te značajan porast uzgoja dagnja i kamenica, ne samo da su važan izvor hrane za stanovništvo i izvoz nego i za potrebe novije rastuće djelatnosti – turizma.

Ključne riječi: poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, dubrovačko područje.

1. UVOD

U časopisu Ekonomska misao i praksa br. 2/2004. s povijesnog je aspekta istraženo stanje u industriji, obrtu i financijskom posredovanju na dubrovačkom području između dva svjetska rata.¹ Analogno tomu, u ovom će se radu istražiti stanje u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu na istom području u istom razdoblju.

Naime, u razmatranju strukture gospodarstva određene zemlje, regije ili nekoga užeg lokaliteta primarne djelatnosti ili primarni sektor (koji obuhvaća poljoprivredu, ribarstvo, lov, šumarstvo i rudarstvo²) su nezaobilazne, bez obzira na njihov relativno

¹ M. Benić Penava, Industrija, obrt i financijsko posredovanje na dubrovačkom području između dva svjetska rata. // Ekonomska misao i praksa, Dubrovnik, XIII., 2(2004), str. 253-276.

² Z. Baletić, (ur.). *Ekonomski leksikon*, Leksikografski zavod «Miroslav Krleža» i Masmedia, Zagreb, 1995. str. 726.

ekonomsko značenje u tom području, npr. u zapošljavanju, doprinosu ostvarenju ukupnog proizvoda i dr.

Geografska obilježja dubrovačkog područja – kamena vapnenačka brda i uzvisine koje se protežu duž morske obale s vapnenačkim zaravnima i poljima u kršu na kojim je krško tlo s pokrovom crvenice ili litogeno pješčano i smeđe rahlo primorsko tlo uz ugodnu sredozemnu klimu – daju mogućnosti za uzgoj u poljoprivredi specifičnih kultura primjerenih Sredozemlju (maslina, vinova loza, voće, povrće), ali isključuju mogućnost značajnije poljoprivredne proizvodnje u širem smislu. Isto tako, nedostatak prirodnih uvjeta za jači razvoj šumarstva, te velike mogućnosti ali stoljetni skromni rezultati u razvoju ribarstva i školjkarstva, sve tri djelatnosti koje će se u radu razmatrati stavljaju po značaju u drugi plan u strukturi djelatnosti, u kojoj su, zahvaljujući geoprometnom položaju i drugim komparativnim prednostima, tercijarne djelatnosti u prvom planu, a prije svega pomorstvo i turizam.

Neovisno o naznačenome, potrebno je s povijesnog aspekta uvidjeti stanje i ostvarenja u navedenim primarnim djelatnostima kako bi se, s jedne strane, vidjelo kakav je bio njihov značaj, ali i neiskorištene mogućnosti, te odnos s drugim djelatnostima.

2. STRUKTURA ZEMLJIŠTA NA DUBROVAČKOM PODRUČJU

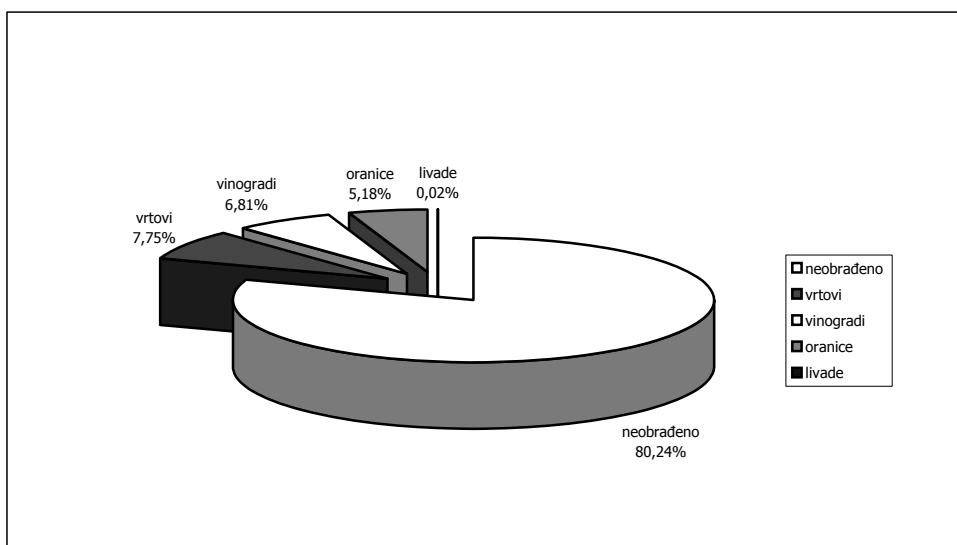
Veći je dio dubrovačkog područja (1.315 km²) brdovit, dok je svega 19,77% obradivih površina koncentrirano na nekoliko manjih krških polja. Od krških polja veća su: Konavosko, Župsko, Stonsko, Blatsko i Pelješka župa. Osnovna su pedološka obilježja krško tlo s pokrovom crvenice, a rahlost tla omogućuje vegetaciji potrebnu vlažnost u ljetnim mjesecima. Opskrba vodom jedan je od osnovnih preduvjeta za razvoj poljoprivrede. Vodne resurse, tj. glavne vodotokove, čini najveća rijeka dubrovačkog područja, Rijeka dubrovačka, te brojni izvori manjih rijeka – Ljuta u Konavlima, Duboka Ljuta u Župi dubrovačkoj, Plata u Malom Zatonu. Dubrovačko primorje, poluotok Pelješac, otoci Korčula, Mljet i Elafiti siromašni su izvorima. Iako su vodni resursi u dubrovačkom području iskorišteni tek djelomično, Rijeka dubrovačka je sa 160 HP pokretala pogon mlina, tvornice tjestenina i sisaljke za potrebe dubrovačke vodoopskrbe.³

Dubrovačko područje 1900. godine obuhvaćalo je ukupno 131.567 ha površine, od čega u dubrovačkom kotaru 77.748 ha, a u korčulanskom 53.819 ha. Obrađenog zemljišta bilo je 25.993 ha, što je bilo daleko ispod prosjeka Hrvatske, i iznosi svega 19,76% ukupne površine dubrovačkog područja, i to u dubrovačkom kotaru 14.662 ha, ili 11,15%, a u korčulanskom 11.331 ha, ili 8,61%. Od 25.993 ha obrađenog zemljišta na dubrovačkom području najviše, 10.200 ha, ili 39,24% ukupnog obrađenog zemljišta, zauzimali su vrtovi, 8.954 ha, ili 34,44%, vinogradi, 6.816 ha, ili 26,22%, oranice i 23 ha, ili 0,09%, livade.⁴ Na slici 1. dana je struktura zemljišta u odnosu prema ukupnoj površini zemljišta na dubrovačkom području.

³S. Ožanić, Značaj našega Primorja za državu: državno svilarstvo. // Almanah Jadranska straža za 1928./29. godinu, Beograd, 1928, str. 637-716.

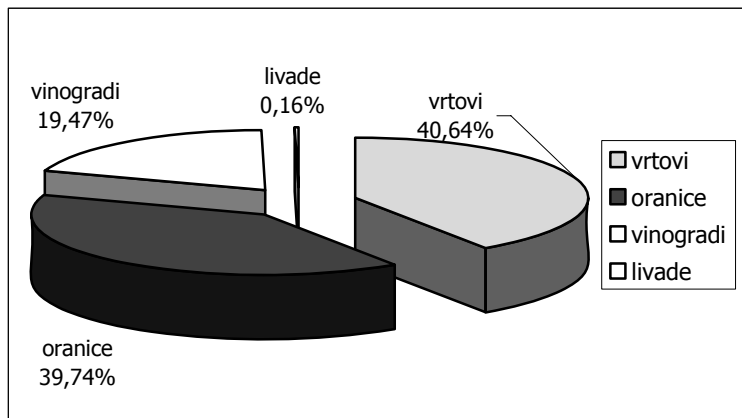
⁴M. Medini, (ur.). Stanje i potrebe privrede u području Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku. Izvještaji Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, br. 5 (1930), Dubrovnik : Trgovačko-obrtnička komora, 1930. Str. 67.

Godina 1900. je malo zastarjela; međutim drugih statističkih podataka nema, a prilike za obradivost zemljišta se nisu bitno promijenile u slijedećih tridesetak godina – isto djelo.

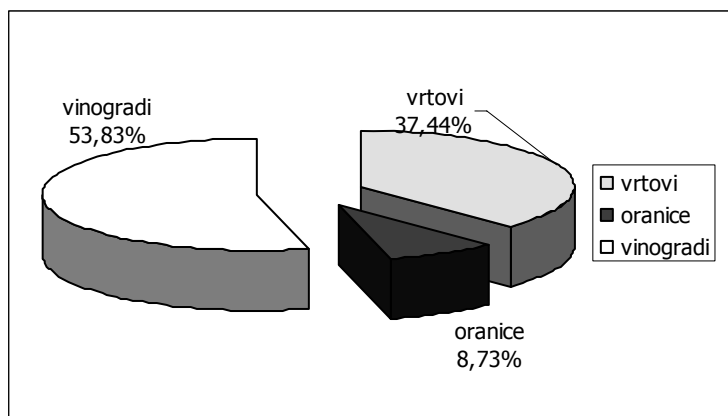
Slika 1. Struktura zemljišta u ukupnoj površini dubrovačkog područja 1900. godine

Struktura obrađenog zemljišta po kotarevima bila je sljedeća (vidi slike 2. i 3.). Dubrovački kotar je od 14.662 ha obrađenog zemljišta imao 5.958 ha vrtova, ili 40,64%, 5.827 ha, oranica ili 39,74%, 2.854 ha vinograda, ili 19,47%, i 23 ha livada, ili 0,16%. S druge strane, korčulanski kotar je od 11.331 ha obrađene zemlje imao najviše pod vinogradima, 6.100 ha, ili 53,83%, zatim vrtovima 4.242 ha, ili 37,44%, pa oranicama 989 ha, ili 8,73%.⁵

Slika 2. Struktura obrađenog zemljišta u dubrovačkom kotaru 1900. godine

⁵ Isto

Slika 3. Struktura obrađenog zemljišta u korčulanskom kotaru 1900. godine

Međutim, prema podacima o površini obrađene zemlje u Zetskoj banovini iz 1930. godine, na dubrovačkom području prikazano je 60.397 ha obrađenog zemljišta, u koje se ubrajaju oranice, livade, vrtovi, pašnjaci, vinogradi, voćnjaci, te močvarna zemljišta, od čega u dubrovačkom kotaru 43.255 ha, a korčulanskom 17.141 ha.⁶ Ako se stave u odnos ovako prikazana obrađena zemlja dubrovačkog područja i domaćinstva, kojih je, prema popisu stanovništva 1931. godine, bilo 13.753, dobiva se 4,39 ha obrađenog zemljišta po domaćinstvu, i to u dubrovačkom kotaru 4,24 ha a u korčulanskom 4,82 ha.⁷ Taj omjer površine obradivog zemljišta po domaćinstvu najbolje pokazuje kako je poljoprivrednog zemljišta bilo premalo da bi osiguralo primjerene životne uvjete, to više uzmu li se u obzir vrsta zemljišta, način obrade i klimatski uvjeti. Međutim, da slika bude još lošija, treba imati na umu da je, iako se prije gore navedenom računu u prosjeku dobiva 4,39 ha po domaćinstvu, u strukturi zemljišnih posjeda u dubrovačkom i korčulanskom kotaru 1931. godine apsolutno prevladavao, i to s više od 50%, sitni posjed (0 - 2 ha).⁸

⁶ Razlika u površinama obrađenog zemljišta na dubrovačkom području 1900. i 1930. godine očito proizlazi manjim dijelom iz promjene strukture zemljišta u trideset godina, ali većim dijelom zbog toga što se 1930. godine, za razliku od 1900., pod obrađenim površinama vode i pašnjaci, voćnjaci i močvarna zemljišta.

Bitno je naglasiti da statističke podatke o strukturi zemljišta i obradivim površinama treba uzimati s rezervom jer ono što je statistika obuhvaćala kao pašnjake i šume u zbilji je bila golet, tako da je između dva svjetska rata Dalmacija imala malo obradive zemlje jer je 80% one koja je takvom označena u statistici u stvarnosti bio krš i golet, dok je samo 20% bila ukupna obradiva površina. (Z. Šimončić-Bobetko, Selo u Hrvatskoj 1918.-1934. godine – gospodarski aspekt. // Povijesni prilozi. 13 (1994). Str. 144-145.)

⁷ Ilustrirani zvanični almanah - Šematizam Zetske banovine. Sarajevo : Državna Štamparija Sarajevo, 1931. Str. 60-67. i Definitivni rezultati popisa stanovništva 31.III.1931. : knjiga I. Beograd : 1938. Str. 81. i 117.

⁸ M. Maticka, Odras privredne krize (1929-1935) na položaj seljaštva u Hrvatskoj. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest. 8 (1976). Str. 277-364.

Istina, u strukturi je bilo i velikih posjeda. Tako su u cijeloj Hrvatskoj između dva svjetska rata velika seljačka gospodarstva od 20 do 100 hektara zemlje činila 0,8% svekolikog broja gospodarstava a raspolagala su s 6,4% svekolike zemlje i bila su zastupljena u osam kotareva, između

3. POLJOPRIVREDA

Iako se poljoprivreda, kao gospodarska djelatnost koja iskorištavanjem zemljišta i uzgojem korisnih biljaka i životinja proizvodi primarne proizvode biljnog i životinjskog podrijetla, uobičajeno dijeli na ratarstvo, stočarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, livadarstvo i ribogojstvo,⁹ u nastavku će se, zbog specifičnosti i značaja, za dubrovačko područje u okviru poljoprivrede posebno istražiti i razmotriti: ratarstvo, proizvodnja buhača, duhana i ostalog industrijskog bilja, voćarstvo, maslinarstvo, vinogradarstvo, te stočarstvo, peradarstvo i pčelarstvo.

3.1. Ratarstvo

Ratarstvo na dubrovačkom području bila je slabije razvijena poljoprivredna grana, koja nije uspijevala zadovoljiti potrebe pučanstva. U godinama prosječnog uroda proizvodnja žitarica pokrivala je potrebe stanovništva tek za četiri i pol mjeseca, što je poražavajuće malo.¹⁰ Razlog je tomu bio nedostatak obradive zemlje. Osim toga, zemljište se obrađivalo zaostalom tehnikom. Prometna povezanost bila je iznimno loša, pa je činila glavnu prepreku u pravodobnoj prodaji poljoprivrednih proizvoda i opskrbi seoskih gospodarstava. Državni porezi i nameti dodatno su slabili postojeće gospodarske prilike.

Za razliku od Dalmacije, u kojoj je kukuruz bio glavna žitarica, na dubrovačkom području na prvom je mjestu bila pšenica, zatim nopolica, pa kukuruz. Tako su 1930. godine na 4.548 ha obrađenih površina bile zastupljene sljedeće kulture: žitarice 66,78% (pšenica na 1.096 ha, nopolica 849 ha, ječam 769, kukuruz 276 ha, raž 47 ha); mahunarke 17,87% (grah 159 ha, grašak 124 ha, bob 343 ha, leća 100 ha i grahorica 87 ha); gomoljaste kulture 15,35% (krumpir 563 ha, repa 121 ha, a u dubrovačkom kotaru i mrkva 14 ha) - vidi tablicu1.

kojih je bio i Dubrovnik. (Šimončić-Bobetko, Z. Selo u Hrvatskoj 1918.-1934. godine – gospodarski aspekt... Str. 144.)

⁹Z. Baletić, (ur.). Isto djelo. Str. 679.

¹⁰„Izveštaj za god. 1928.-1929. Split“ : Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, 1929. Str. 165.

Tablica 1.

Obradene površine po pojedinim kulturama na dubrovačkom području 1930. godine

Kultura	Površina (ha)
Pšenica	1 096
Napolica	849
Ječam	769
Kukuruz	276
Raž	47
Grah	159
Grašak	124
Bob	343
Leća	100
Grahorica	87
Krumpir	563
Repa	121
Mrkva	14
Ukupno	4 548

*Izvor: Ilustrirani zvanični almanah - Šematizam Zetske banovine.
Sarajevo : Državna Štamparija Sarajevo, 1931. Str. 60-67. i vlastiti obračun*

Prema statistici Ministarstva poljoprivrede za dubrovačku oblast, urod zimske pšenice 1927. godine iznosio je 7,68 q, a jare 6,10 q po ha, 1928. godine ozime pšenice 11,30 po ha, a jare 10,39.¹¹ Tako velika promjena u urodu ovih dviju godina dovoljan su pokazatelj koliko je neujednačen bio godišnji prihod, što je uz konstantne promjene cijena na tržištu uvelike otežavalo razvoj ratarstva.

Među najtraženijim poljoprivrednim proizvodima bilo je povrće iako krški sastav zemljišta omogućuje dva vegetacijska razdoblja. Proizvodnjom povrća dubrovačko područje nije moglo zadovoljiti vlastite potrebe. Uvozilo se uglavnom iz Italije, a povećane potrebe zbog većeg prometa turista između dva svjetska rata, dobrim su dijelom zadovoljene povrćem iz susjedne Hercegovine. Koliko je bio velik dovoz povrća iz Hercegovine, jasno se vidi po broju preprodavača, koji se popeo na 150 (od prijeratnih 50) za bližu i dalju okolicu Dubrovnika. Preprodavači su, isto tako, prodavali kupljene poljoprivredne proizvode od seljaka s dubrovačkog područja i prodavali su ih na dubrovačkoj tržnici.¹²

¹¹ M. Medini, (ur.) Isto djelo. Str. 67.

¹² Isto. Str. 88.

Povrće je bilo zasađeno na sljedećim površinama: kupus na 360 ha (dubrovački kotar 278 ha, a korčulanski 82 ha), luk na 111 ha (dubrovački kotar 93 ha, a korčulanski 18 ha), patlidžani na 93 ha (dubrovačkom kotaru 80 ha, a korčulanskom 13 ha), lubenice na 91 ha (dubrovački kotar 84 ha, a korčulanski 7 ha), paprika u dubrovačkom kotaru na 28 ha i blitva u korčulanskom kotaru na 79 ha.¹³

Treće i četvrto desetljeće prošlog stoljeća obilježio je masovniji uzgoj ranog povrća i cvijeća na dubrovačkom području. U Župi dubrovačkoj na predjelima Brašina, Krstac i Zavrelje proizvodnja cvijeća skromno je započela djelovanjem nekolicine domaćinstava, i to poglavito uzgajanjem na otvorenom. Kasnije se proizvodnja proširila i na ostala područja, uz uporaba staklenika. Najvećim dijelom cvijeće je uzgajano za tržišta velikih gradova, i to Zagreba, Ljubljane, Beograda, Novog Sada, Sarajeva, ali i za dubrovačku tržnicu.¹⁴ U Dubrovniku je 1930. godine djelovalo šest cvjećarnica.

Veliku zaslugu u takvoj orijentaciji poljoprivredne proizvodnje Župe dubrovačke svakako je imala Sokolska povrćarsko-voćarsko-cvjećarska zadruga Čibača, osnovana 1933. godine i bila je članica Zemaljskog saveza voćarskih, povrtničkih i vinogradarskih zadruga u Beogradu. Uz nju je djelovala Povrtničko-voćarsko-cvjećarska zadruga iz Mlina, utemeljena dvije godine nakon toga. U sklopu spomenute zadruge uz uobičajenu nabavu svih gospodarskih potrepština i konstantnu skrb o svojim članovima, održavana su predavanja i tečajevi poradi naprednog uzgoja rentabilnih kultura, te prosvječivanje stanovništva.¹⁵

3.2. Proizvodnja buhača, duhana i ostaloga industrijskog bilja

Na dubrovačkom području značajan poljoprivredni proizvod, koji je po važnosti uz maslinarstvo došao na prvo mjesto u razdoblju krize vinarstva, bio je buhač (osjenač). Prerađen u obliku gela, praška ili sl. upotrebljavao se kao insekticid. U izvozu zauzimao je vodeće mjesto, a glavni mu je takmac bio buhač proizveden u dalekima Iranu, SAD-u i Japanu, koji je u međuratnom razdoblju proizvodio čak peterostruko više buhača nego cijela Dalmacija. Jaka opasnost od japanske konkurencije najbolje se vidi u članku Stanka Gučića iz 1926. godine, gdje se proizvođači buhača na dubrovačkom području upozoravaju na skori veliki preokret u kojem domaći buhač uvelike gubi utrku na svjetskom tržištu.¹⁶ Visoke cijene prethodnih godina potakle su njegov veliki uzgoj u Japanu, a kako svjetska potrošnja uvelike zaostaje za ponudom, kao neminovna posljedica slijedio je silovit pad cijena.

S druge pak strane, domaći proizvođači nisu imali sredstava da bi poboljšali kakvoću domaćeg buhača. Nije se ulagalo u gnojdbu, a tehnika obrade bila je primitivna. Na dubrovačkom području buhač se brao uglavnom ručno, pa je jedan radnik mogao ubrati oko 25 kg zelenog buhača dnevno. Izuzetak je bio Mljet, gdje se bralo gratalicama, a jedna gratalica mogla je pobrati više od 100 kg na dan.¹⁷ Osim spomenutim, proizvodnja je buhača

¹³ Ilustrirani zvanični almanah - Šematizam Zetske banovine... Str. 60-67.

¹⁴ A. Kobašić, Socio-ekonomske promjene u Župi dubrovačkoj i utjecaj turizma // Zbornik Župe dubrovačke 2. Dubrovnik, 1996. Str. 131-152.

¹⁵ Više o zadrugarstvu Župe dubrovačke vidi: Bakarić, P. Razvitak zadrugarstva u Župi dubrovačkoj do 1941. // Zbornik Župe dubrovačke 2. Dubrovnik, 1996. Str. 131-152.

¹⁶ S. Gučić, Tržište buhača // Dubrovački list. 3, 24 (1926). Str. 1.

¹⁷ Gratalica je bila domaći mljetski izum koji se sastojao od sanduka na kojem se nalazila daščica s nizom čavala kroz koje su se ubirali cvjetovi buhača. Više o tome vidi u: Sa našeg tržišta // Dubrovački list. 2,23(1925). Str. 3.

bila ugrožena i čestim krivotvorenjem cvjetovima sličnog izgleda, što je ugrožavalo kvalitetu proizvoda, a za posljedicu je imalo nesigurnu prodaju kvalitetne robe.¹⁸

Osim svega spomenutog proizvodnju buhača ugrožavao je nedostatak bolje organizacije u preradi i vanjskoj trgovini. Naime, Dalmacije se unaprijed ograničila samo na izvoz buhača u obliku cvijeta, a ne, primjerice, u prerađenom obliku buhačeva praška ili buhačeve tekućine, kakav se najviše upotrebljavao u Americi.

Ipak, buhač dubrovačkog podneblja isticao se kvalitetom na svjetskom tržištu. Za razliku od japanskog buhača, koji se javljao u jedinstvenom obliku, dalmatinski buhač poznao je čak tri oblika cvijeta: otvoreni, poluotvoreni i zatvoreni. Oblik je ovisio o razdoblju berbe. Buhač se najviše izvezio u Njemačku, Austriju, Švicarsku, Italiju i Englesku. Samo 1927. godine iz dalmatinskih luka izvezeno je 816,8 tona buhača, od čega samo u Italiju 654,8 tona.¹⁹

U dubrovačkom je kotaru 1930. godine buhač bio zasađen na 375,5 ha, a u korčulanskome na 54,5 ha zemljišta.²⁰ Prosječni urod iznosio je 400 kg suhog cvijeta na jednom ha.

S druge strane, početak proizvodnje duhana na dubrovačkom području datira još iz sredine sedamnaestog stoljeća, pa proizvodnja i trgovina duhanom i duhanskim prerađevinama imaju dugu tradiciju na ovom području. Vrsta i kvaliteta dubrovačkog duhana bila je jednaka onoj u Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori. Riječ je uglavnom o širokolisnom duhanu, s pušačkim svojstvima, poznatome pod nazivom "hercegovački ravnjak" ili "ravnjak" ili "hercegovac".²¹ U proizvodnju duhana uveden je državni monopol još za vrijeme francuske okupacije Dubrovačke Republike.

Austro-Ugarska Monarhija vrlo je brzo uočila visoku kvalitetu dalmatinskog duhana, zbog egzotičnog mirisa vrlo traženoga u Europi. Pod austrijskim monopolom Dalmacija je postala favorizirano duhansko područje u usporedbi s Bosnom i Hercegovinom jer je dalmatinski duhan uvijek imao najvišu cijenu. Zanimljiv je podatak da je u razdoblju prije I. svjetskog rata prinos zemljišta posađenih duhanom bio po 1 ha veći od prinosa zemljišta pod bilo kojom drugom kulturom, pa je čak postojala realna opasnost da proizvodnja duhana potisne vinarstvo koje se razvijalo u istim klimatskim uvjetima.²²

Od svih državnih monopola u razdoblju između dva svjetska rata najvažniji je bio monopol na duhan. Tako, primjerice, prihodi od monopola duhana prema predračunu budžeta za 1926./27. godinu iznosili su 55,2% od ukupnog monopolskog prihoda.²³ Monopolna uprava drastično je snizila otkupne cijene duhana i ograničila količine njegove sadnje. Državni je monopol od svih pokrajina u državi najviše pogodio Dalmaciju, koja je uz Hercegovinu, Makedoniju i Crnu Goru proizvodila najkvalitetniji duhan. Iako dalmatinski duhan po kvaliteti nije zaostajao ni za hercegovačkim ni za srpskim, imao je znatno nižu cijenu od duhana iz svih ostalih područja u državi. Koliko su bile nepovoljne cijene za otkup

¹⁸ Više o toj problematici u: S. Ožanić, Poljoprivredni problemi Dalmacije. Split : Jadranska straža, 1927. Str. 74.

¹⁹ B. Čurić, (ur.). Privreda i radnici u Dalmaciji. Split : Radnička komora za Dalmaciju, 1929. Str. 38.

²⁰ Ilustrirani zvanični almanah - Šematizam Zetske banovine... Str. 66-67.

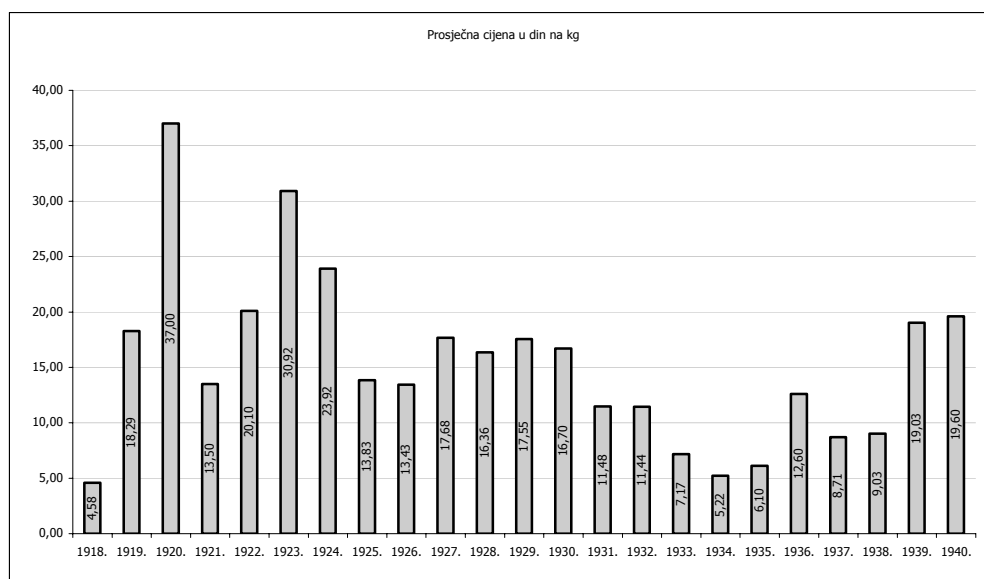
²¹ P. Ivanković, Proizvodnja duhana na dubrovačkom području. // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka 2. Dubrovnik : Primorac, 1988. Str. 185-221.

²² M. Mirković, *Ekonomika historija Jugoslavije*. Zagreb : Informator, 1968. Str. 282.

²³ O državnim monopolima u Kraljevini SHS. Beograd : Jugoslavensko novinarsko udruženje, 1927. Str. 159.

dalmatinskog duhana, govori podatak da je 1925. godine u Dalmaciji 1 kg duhana iznosio u prosjeku 14,60 dinara, 1926. godine 13,48 dinara, a 1927. godine 18,62 dinara. U susjednoj Hercegovini cijena je bila povoljnija: i to: 19,60 dinara u 1925. godini, 14,80 dinara u 1926. godini, a 22,48 dinara po kg duhana u 1927. godini. Najpovoljniji otkup duhana bio je u južnoj Srbiji: 25,35 dinara u 1925. godini, 13,70 dinara u 1926. godini, te 15,77 dinara u 1927. godini. Dakle, duhan južne Srbije 1925. godine otkupljen je prosječno za 10,71 dinara skuplje po kilogramu od dalmatinskoga što je opravdavano njegovom izvrsnom kvalitetom. Otkupna cijena srpskog duhana smanjena je u slijedećim godinama.²⁴

Kao novina u otkupnim mjerilima i cijenama uvedena je kategorija kao sustav plaćanja 1924. godine. Određeno je da će se dalmatinski duhan otkupljivati po cijenama II. i III. kategorije, a 1926. godine po cijenama II.b i III. kategorije, a 1929. godine duhan je bio otkupljivao po cijenama II.a, II.b i III. kategorije. Od 1931. do 1940. godine cijene i mjerila dalmatinskog duhana često su se mijenjale (kretanje prosječne cijene duhana na dubrovačkom području vidi na slici 4.).²⁵

Slika 4. Prosječne cijene duhana na dubrovačkom području između dva svjetska rata

U međuratnom razdoblju proizvodnja je duhana opadala, po kakvoći i po količini, pa dubrovačko područje tek održava ostatke nekadašnje proizvodnje. Do poboljšanja prilika dolazi tek pred sam početak II. svjetskog rata. Na području dubrovačkog sreza 1925. godine proizvedeno je 96.483 kg duhana, 1926. godine 54.904 kg, 1927. odina bilježi drastičan pad na svega 22.131 kg duhana.²⁶ Za 1928. godinu dopuštena količina za sadnju iznosila je 1.250.000 strukova na dubrovačkom području, ali je stvarno zasađeno puno manje duhana.

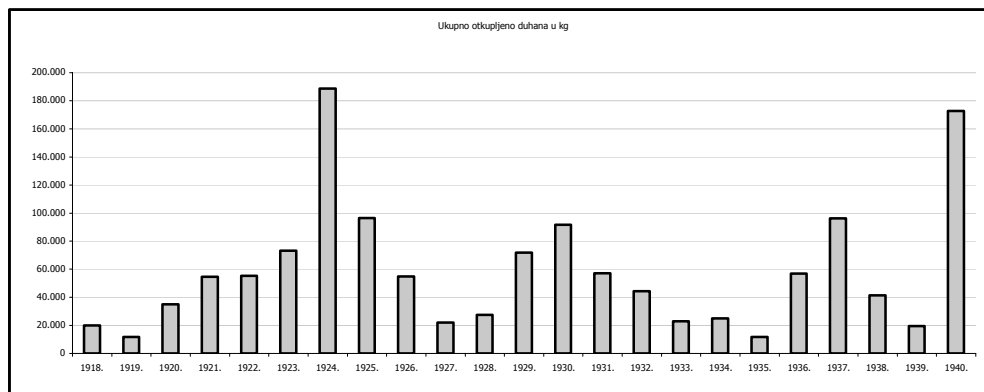
²⁴ Izvještaj za god. 1928.-1929... Str 126-127.

²⁵ Detaljnije o otkupnim mjerilima i cijenama vidi: A. Kapor, A. Vidak, *Duhan u Dubrovniku*. Dubrovnik, 1977. Str. 37-57. Podaci za sliku 4. preuzeti su iz istog djela, str. 60-62.

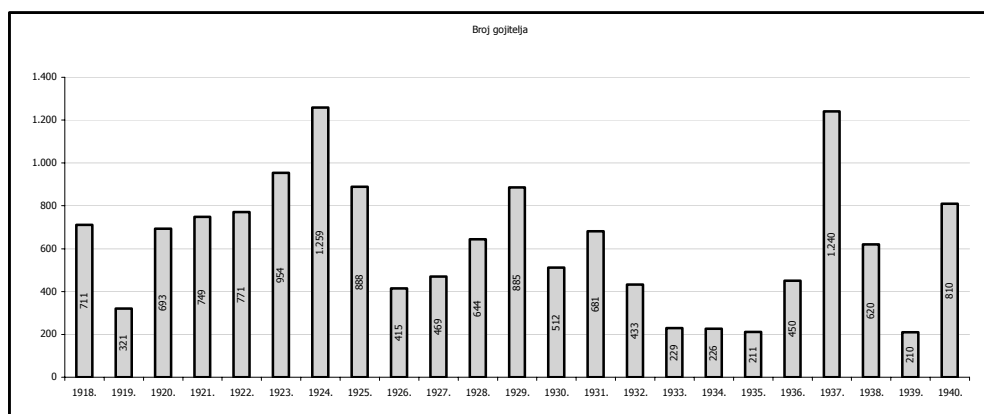
²⁶ Na području korčulanskog sreza 1925. godine proizvedeno je 3.802 kg duhana, dok za iduću godinu nema podataka. („Izvještaj o djelovanju trgovačke i obrtničke komore u Splitu mart 1927.-april 1928.“ Split : Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, 1928. Str. 71.)

Ministarstvo financija odobrilo je 1929. godine sadnju 4.000.000 strukova duhana na dubrovačkom području. Međutim, dopuštena sadnja na prostoru čitave Dalmacije za 1929. godinu, iako je bila više od dvostruko veća od prethodne godine, iznosila je tek dvije trećine prijeratne sadnje u Dalmaciji.²⁷ Tridesete godine 20. stoljeća bilježe promjenjiva kretanja u proizvodnji duhana, pa je 1940. godine bio zabilježen najveći otkup, od 172.755 kg duhana (vidi sliku 5.).

S druge strane, broj proizvođača duhana na dubrovačkom području od 1918. godine do 1941. kreće se od 711 do 810. Najviši broj proizvođača duhana od 1.259, zabilježen je u 1924. godini i 1.240 u 1937. godini (vidi sliku 6.).²⁸

Slika 5. Otkup duhana na dubrovačkom području između dva svjetska rata

Slika 6. Broj proizvođača duhana na dubrovačkom području između dva svjetska rata

U teškim gospodarskim prilikama, pogoršanima djelovanjem svjetske krize tridesetih godina prošlog stoljeća, dio proizvođača izlaz je pronašao u krijumčarenju duhana, koje je najviše dosegalo trećinu ukupne godišnje berbe. Zbog male dobiti proizvodnja duhana kretala se u uskim granicama i nije nikada postala monokulturna. Postrožene kaznene mjere protiv krijumčarenja i nemogući uvjeti rada samo su pojačali migracije stanovništva u najboljoj

²⁷ B. Čurić, (ur.). Isto djelo. Str. 36-37.

²⁸ Podaci za slike 5. i 6. preuzeti su iz A. Kapor, A. Vidak, Isto djelo. Str. 60-62.

dobi iz dijelova Dalmacije gdje je uzgajani duhan. Najveću korist od proizvodnje duhana svakako je izvlačio državni monopol jer je u razlici između proizvodne i prodajne cijene duhanskih proizvoda, koja se kretala čak do 1:7, iskorištavao i proizvođača i potrošača.

U prerađu duhana tijekom ovog razdoblja nije se ulagalo iako ona u Dubrovniku ima dugu tradiciju. Naime, tvornica za prerađu duhana postojala je na ovom području još krajem osamnaestog stoljeća.²⁹ Ipak, neposredno pred drugi svjetski rat Dubrovnik je postao glavnom izvoznom lukom za sve duhanske proizvode s područja Dalmacije, Hercegovine i Crne Gore, pa je time, na neki način, obnovljena tranzitna trgovina duhanom, nekad tako razvijena u Dubrovačkoj Republici.

Za razliku od buhača i duhana, koji su se uglavnom uzgajali na posebnim plantažama, na dubrovačkom je području bilo u izobilju samonikloga ljekovitog i aromatičnog bilja, koji se većina koristi za proizvodnju eteričnih ulja. Budući da je takvo bilje potrebno samo ubrati bez prethodnog obrađivanja, stanovništvo, od kojega posebno žene i djeca, bavilo se proizvodnjom ljekovitog i aromatičnog bilja. Eterična ulja većim su se dijelom izvozila. Tako je iz Dalmacije samo u susjednu Italiju 1926. godine izvezeno 145 q, a 1927. godine 455 q eteričnih ulja. Od 130 vagona kadulje najviše se proizvodilo na dubrovačkom području, a izvozilo se u Njemačku, Englesku i Ameriku.³⁰

Pred početak I. svjetskog rata, u Dubrovačkom se primorju sakupljalo oko 1.000 tona pelina ili kadulje (*salvia officinalis*), koja samoniklo raste na cijelom tom području.³¹ Cijena sakupljenog lista i bokvice bila je iznimno niska, pa su se zbog tih, ali i ostalih ekonomskih poteškoća koje su zahvatile gospodarstva u selima Dubrovačkog primorja, osnivale zadruge. Takve zadruge, ili seoske blagajne za štednju i zajmove, nicale su kao malo gdje u Hrvatskoj, a njihova brojnost upućuje na teško gospodarsko stanje na dubrovačkom području.³² Protiv branja kadulje bunile su se pčelarske zadruge jer je on bio jedna od glavnih ispaša pčelama na ovom području. Međutim, do zabrane branja kadulje nije došlo jer je ona davala stalan i siguran godišnji prihod bez obzira na nisku cijenu.³³

3.3. Voćarstvo

Voćarstvo, izuzev maslinarstva, bilo je sporedna poljoprivredna grana na dubrovačkom području. Uspijevale su različite vrste voća, najviše ranoga i južnog, i to smokve, bademi, rogač, trešnje, višnje. Voćke su se uzgajale pomiješane s ostalim poljoprivrednim kulturama. Jedinu rasadnik u Čibači kod Dubrovnika davao je do 16.000 sadnica voćaka godišnje.³⁴ U Veloj Luci djelovala je voćarsko-vinogradarska zadruga u sklopu koje se nalazila sušnica.

²⁹ Datum osnivanja tvornice nije poznat. Približno se datira između 1797. i 1806. – vidi: P. Ivanković, Isto djelo. Str. 219.

³⁰ B. Čurić, (ur.). Isto djelo. Str. 45.

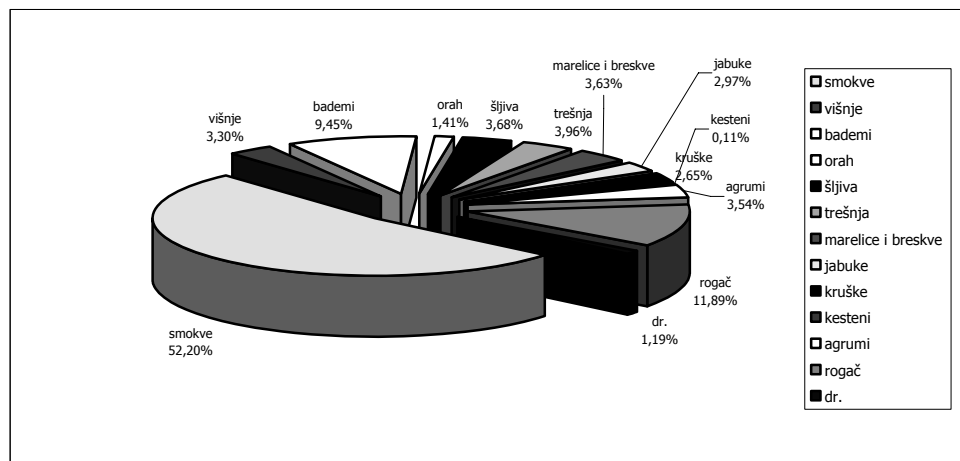
³¹ Crvena Hrvatska, 46 (1912)

³² Više o zadrugarstvu u Dubrovačkom primorju vidi priloge: P. Bakarić, Prilog povijesti zadrugarstva u Dubrovačkom primorju do 1941. g. : Zadruga za proizvodnju eteričnih ulja (pelinarske zadruge). // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka 5. Dubrovnik : Primorac, 1995. Str. 85-90. i P. Bakarić, Prilog povijesti zadrugarstva u Dubrovačkom primorju do 1941. g. // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka 6. Dubrovnik : Primorac, 1999. Str. 194-199.

³³ V. Fortunić, Naša industrija s pelinovim lišćem. // Narodna svijest. 5, 29 (1923). Str. 1.

³⁴ Riječ je o 1926. godini. Više o rasadnicima voćaka u Dalmaciji vidi: S. Ožanić, Poljoprivredni problemi Dalmacije... Str. 68.

Na dubrovačkom području 1930. godine bilo je 151.334 stabala voćaka. Od toga 79.000 stabala smokava, ili 52,20% od ukupnog broja voćki, 5.000 stabala višnje, ili 3,30%, badema 14.300 ili 9,45%, oraha 2.127, ili 1,41%, šljiva 5.570 ili 3,68%, trešanja 6.000 ili 3,96%, marelica i bresaka 5.500, ili 3,63%, jabuka 4.500, ili 2,97%, krušaka 4.017, ili 2,65%, kestena 160, ili 0,11%, agruma 5.360, ili 3,54%, rogača 18.000, ili 11,89%, i stabala ostalog voća 1.800, ili 1,19% (slika 7.).³⁵

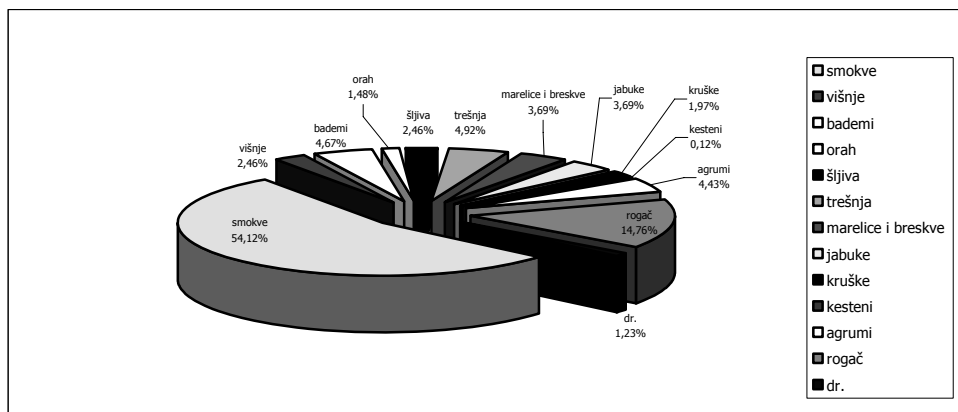

Slika 7. Stanje voćarstva na dubrovačkom području 1930. godine

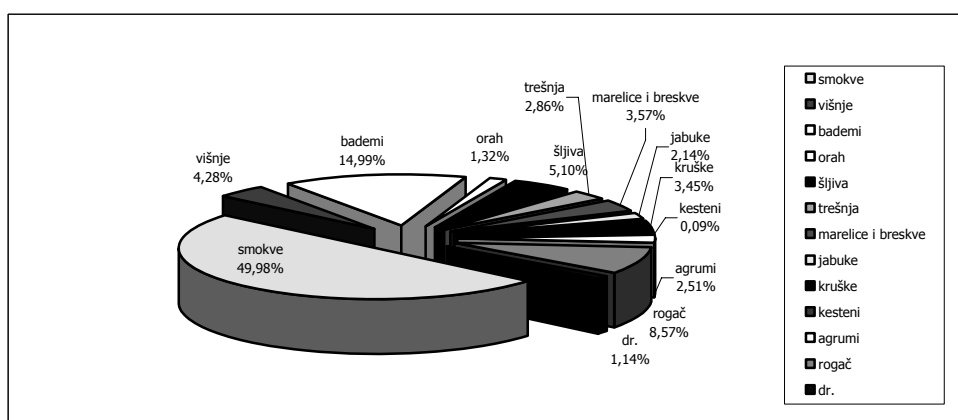
Usporedit će se podaci o broju stabala voćaka po kotarevima. Dubrovački je kotar imao 44.000 stabala smokava, 2.000 višanja, 3.800 badema, 1.200 oraha, 2.000 šljiva, 4.000 trešanja, 3.000 marelica i bresaka, 3.000 jabuka, 1.600 krušaka, 100 kestena, 3.600 agruma, 12.000 rogača i stabala ostalog voća 1.000. S druge strane, Korčulanski je kotar imao 35.000 stabala smokava, 3.000 višanja, 10.500 badema, 927 oraha, 3.570 šljiva, 2.000 trešanja, 2.500 marelica i bresaka, 1.500 jabuka, 2.417 krušaka, 60 kestena, 1.760 agruma, 6.000 rogača i stabala ostalog voća 800 (grafičke prikaze vidi na slikama 8. i 9.).³⁶

³⁵ Podaci su preuzeti iz „Izvještaja o konferenciji privrednih Komora Kraljevine Jugoslavije u Dubrovniku, dne 25 i 26 maja 1930 god. Dubrovnik“ : Izdanje trgovačko obrtničke komore za Dubrovnik i Kotor, 1930. Str. 124.

³⁶ Podaci su preuzeti i obračunati prema – istom djelu.

Slika 8. Struktura voćarstva u dubrovačkom kotaru 1930. godine

Slika 9. Struktura voćarstva u korčulanskom kotaru 1930. godine

Usporedi li se ova struktura voćarstva na dubrovačkom području sa stanjem u cijeloj Dalmaciji³⁷ iz prethodne godine može se zaključiti: 10,42% od ukupnog broja stabala voćaka Dalmaciji na dubrovačkom je području bilo: 16,12% od ukupnog broja stabala smokava, 3,37% rogača, 5,55% badema, 4,22% višanja i trešanja, 15,71% marelica i bresaka, 6,52% oraha, 10,35% šljiva, 10,71% jabuka, 13,30% krušaka, 6,15% kestena, 32,29% agruma i 16,36% stabala ostalog voća.

Prvo mjesto u proizvodnji voća zauzimala je smokva, koja se izdvajala relativno stalnim prinosima za razliku od ostalih voćaka, čija je godišnji urod uvelike varirao. Proizvodnja smokve imala je veliki potencijal, ali zbog zaostalog načina proizvodnje, posebice sušenja i neprimjerenog pakiranja, domaća smokva gubila je utrku pred uvoznom. Grčke i talijanske sušene smokve uvezile su se uglavnom u unutrašnjost Hrvatske, dok je najveći dio proizvedenih sušenih smokava ovog područja postao jedan od glavnih sastojaka u težačkoj prehrani.

³⁷ Podaci za Dalmaciju preuzeti su i obračunati iz B. Čurić, (ur.). Isto djelo. Str. 41.

Škrto zemljište kojim obiluje dubrovačko područje pogodno je za uzgoj badema i rogača. Rogačem se koristilo kao stočnom hranom, te kao sirovinom u proizvodnji sirupa, alkoholnih pića i surogata kave. Samo drvo stabla rogača, čiji pojedini primjerci dosežu i do 200 godina starosti, iznimno je kvalitetno. Stablo rogača davalo je prosječni urod od 20 kg.

3.4. Maslinarstvo

Maslinarstvo je uz vinogradarstvo na dubrovačkom području bila vodeća poljoprivredna grana. Ovisno o isplativosti, masline su se sadile i negovale, ili su se pak napuštale i zanemarivale. Tako nakon velikog širenja peronosporne 1928. godine i smanjenja površina vinograda, dotadašnji su se vinogradari okrenuli maslinarstvu. Kultura maslina imala je određene prednosti pred vinovom lozom jer je radala i u najsušnijim godinama, a zahtijevala je manje njege. Njezin najveći nedostatak bio je nestalan urod i podložnost bolestima, posebno maslinovoj mušici.

Maslina se upotrebljavala na raznovrsne načine: drvo je služilo za ogrjev, lišće za ishranu stoke, od ploda pripremala su se ukusna jela, dobivalo se ulje za začine ili za osvjetljenje, ostaci od proizvodnje ulja bili su kao stočna hrana ili se prodavali tvornici za ekstrakciju ulja Prvog dalmatinskog trgovačkog društva u Dubrovniku. Dakle, maslina je bila kultura koja se u potpunosti koristila, i to je bio razlog zašto se toliko uzgajala, posebno kad je vinogradarstvo zapalo u krizu zbog pojave filoksere.

Sredinom drugog desetljeća prošlog stoljeća na dubrovačkom području nalazilo se 1.031.000 stabala maslina, što je 23,58% od ukupno 4.373.270 stabala maslina u cijeloj Dalmaciji. Po broju stabala maslina u Dalmaciji, dubrovački kotar (797.000 stabala maslina) bio je na drugome mjestu, odmah iza zadarskoga. S druge strane, korčulanski kotar zauzimao je osmo mjesto, s 234.000 stabala maslina.³⁸ Podaci iz 1930. godine pokazuju tek male promjene u maslinarstvu na dubrovačkom području. Naime, od ukupno 1.080.400 stabala maslina, u dubrovačkom kotaru bilo ih je 795.000, a korčulanskome 285.400.³⁹ Ipak, toliko dominantna prevaga u broju stabala maslina dubrovačkog kotara pred korčulanskim nije bila bitna za u količinu proizvedenog ulja. S gotovo trostruko više maslina u dubrovačkom kotaru proizvelo se samo 2.000 hl više ulja 1929. godine.⁴⁰ To pokazuje da je obrada maslina u kotaru Korčuli bila kvalitetnija, što je imalo za rezultat veći urod na tom području. Dok je prosječni urod dvadesetih godina prošlog stoljeća u Dalmaciji iznosio 1,8 kg maslina po stablu, po jednoj maslini u kotaru Korčuli dobivalo se 2,18 litre ulja, a u kotaru Dubrovnik 1,72 litre.⁴¹

³⁸B. Čurić, (ur.). Isto djelo. Str. 42.

³⁹ Podaci su preuzeti iz „Izvještaja o konferenciji privrednih Komora Kraljevine Jugoslavije u Dubrovniku, dne 25 i 26 maja 1930 god.“ Dubrovnik : Izdanje trgovačko obrtničke komore za Dubrovnik i Kotor, 1930. Str. 124.

⁴⁰ Izvještaj za god. 1928.-1929... Str. 135.

⁴¹ F. Mirošević, Počelo je 1918. ... : Južna Dalmacija 1918-1929. Zagreb : Školska knjiga, 1992. Str. 26.

Tablica 2.

Proizvedeno ulje u hektolitrima na dubrovačkom području po srezovima od 1913. do 1929. godine

Godina	Dubrovnik	Korčula	Ukupno
1913.	2.300	800	3.100
1920.	4.500	1.500	6.000
1921.	7.200	2.500	9.700
1922.	5.600	3.900	9.500
1923.	8.450	8.500	16.950
1924.	6.800	6.500	13.300
1925.	800	500	1.300
1926.	7.600	1.900	9.500
1927.	5.000	12.300	17.300
1928.	8.600	8.900	17.500
1929.	12.000	10.000	22.000

Izvor: Izvještaj za god. 1928.-1929. Split : Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, 1929. Str. 134-135. i vlastiti obračun

Tako je, bez obzira na gotovo trostruko veći broj stabala maslina u srezu Dubrovnik nego u srezu Korčula, u razdoblju od 1920. do 1929. godine od ukupno proizvedenih 123.050 hl ulja, u srezu Dubrovnik proizvedeno 66.550 hl, ili 54,08%, a u srezu Korčula 56.500 hl, ili 45,92% (vidi tablicu 2.).

U međuratnom razdoblju u Dalmaciji se proizvodilo oko 60.000 hl ulja godišnje, a proizvodnja je varirala od 15.000 do 120.000 hl. Međutim, dalmatinsko je uljarstvo bilo tek u začecima jer se ulje rafiniralo na najprimitivniji način. Nedostajalo je modernih uljarnica, pa se maslinovo ulje najbolje kvalitete proizvodilo u iznimno malim količinama, i to uglavnom za domaće tržište u unutrašnjosti države. S druge strane, ulje slabije kvalitete izvozilo se u Italiju i Francusku, odakle se uvozilo isto, ali prerađeno i skupo. Primjerice, 1926. godine izvezeno je ukupno 127.362 kg (u Italiju 124.248 kg), dok je uvezeno ukupno 459.005 kg (iz Italije 114.192 kg), a 1929. godine ukupan izvoz bio je 1.015.368 kg (u Italiju 963.968 kg), a dok uvoz je bio 181.559 kg (iz Italije 83.100 kg).⁴² Ti podaci pokazuju kako je uvoz postupno opadao, a izvoz maslinova ulja rastao, dok je u izvozu i uvozu maslinova ulja Italija stalno bila na prvome mjestu.

Većina stabala maslina u Dalmaciji bila je starija od 60 godina. Iako je ustaljeno mišljenje o dugovječnosti masline, stabla između 20 i 60 godina starosti imaju sigurniji urod. Pomlađivanju maslina slabo se pridavala pozornosti. Na dubrovačkom području djelovale su

⁴² M. Medini, (ur.). Isto djelo. Str. 90.

uljarske zadruge u Orašcu i Janjini. Uljarska zadruga u Orašcu imala je iznimno dugu tradiciju. Osnovana je 1906. godine.⁴³

3.5. Vinogradarstvo

Proizvodnje ulja i vina bile su tijesno povezane jer je uzgoj vinove loze često imao za posljedicu sječu maslinika dok je u međuratnom razdoblju povećana proizvodnja maslinova ulja. Kad je krajem prethodnog stoljeća filoksena (trsna uš) uništila vinograde Francuske, trgovina vinom postala je jedna od najunosnijih djelatnosti Dalmacije, pa se loza sadila i na onim područjima gdje su uspjevale i druge kulture. Površina vinograda početkom 20. stoljeća iznosila je oko 85.000 ha, trećinu ukupne obrađene površine u Dalmaciji.⁴⁴ Ulazak u zajedničku jugoslavensku državu označio je prekretnicu u razvoju vinogradarstva jer je novo, siromašnije tržište, s nižom platežnom moći, bilo i uvelike smanjeno prema tržištu bivše Austro-Ugarske Monarhije. Naime, prije 1918. godine dalmatinsko se vino (oko 600.000 hl na godinu) plasiralo na austrijsko, čehoslovačko, poljsko, mađarsko i druga tržišta bez carine.⁴⁵

Nepovoljna državna politika prema vinogradarstvu i obnovljeni francuski vinogradi doveli su do katastrofalnih posljedica za vinograde u Dalmaciji, čiji su vinogradi uz to počeli oboljevati od filoksene, ali i gljivičnih bolesti pepelnice (*oidium*) i plamenjače (peronospora). Dvadesetih godina pod vinogradima u Dalmaciji bila je površina od 45 – 50.000 ha, što je tek polovina površine prijeratnih vinograda. U to vrijeme na dubrovačkom području još nije bila evidentirana filoksena (počela se pojavljivati 1928. godine⁴⁶), pa se u prosjeku dobivalo oko 14 hl vina na 1 ha vinograda.⁴⁷

Međutim, pojava filoksene, pepelnice i plamenjače imala je za vinogradarstvo na Korčuli vrlo teške posljedice. Naime, I. regeneracija, pogrešno postavljena na bazi lozne podloge, imala je za rezultat ponovnu propast vinograda, pa je uslijedila II. regeneracija uvođenjem američkih vrsta kao podloga. Osim toga, posljedica je bila i napuštanje ili selidba vinograda s terasastih položaja na obroncima padina, koji su bili najkvalitetniji za uzgoj loze, ali i neprikladni zbog teške pristupačnosti za obradu, na ravne položaje i bogatija krška polja. To je imalo za posljedicu pad kakvoće vina, osim na posebno prikladnim lokacijama kao što su Lumbarda i polje Čara – Smokvica. Sve to je dovelo do osiromašenja pučanstva Korčule i masovnog odlaska u izvaneuropske zemlje (Australija, Novi Zeland, zemlje Južne Amerike).⁴⁸

U proizvodnji vina na dubrovačkom području prednjačio je otok Korčula, gdje je vinova loza bila najraširenija kultura. Proizvodile su se visokokvalitetne, autohtone ili udomaćene vinske sorte poput Grka bijelog iz Lumbarde, za koji se pretpostavlja da su ga

⁴³ P. Bakarić, Razvitak zadrugarstva Dubrovačkog primorja do 1941. // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka 7. Dubrovnik : Primorac, 1999. Str. 51-56.

⁴⁴ Almanah Kraljevina SHS za 1921-1922., sv. 1 dio 1-3. Str. 12.

⁴⁵ Z. Šimončić-Bobetko, Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata (1918-1941). // Povijesni prilozi. 8, 1(1989). Str. 99.

⁴⁶ M. Kapović, Radnički pokret Dubrovnika 1874-1941. Dubrovnik : Historijski arhiv Dubrovnik, 1985. Str. 127.

⁴⁷ Almanah Kraljevina SHS za 1921-1922... Str. 12.

⁴⁸ Više o tome u: N. Fazinić, M. Fazinić, Osvrt na vinogradarstvo otoka Korčule (Jučer – danas – sutra). // Godišnjak grada Korčule 1 / glavna urednica Alena Fazinić. Korčula : Gradski muzej Korčule, 1996. Str. 217-224.

donijeli grčki kolonizatori, Maraštine bijele (Rukatac) i Pošipa bijelog (zasigurno najkvalitetnije bijele vinske sorte na otoku Korčuli) u čarsko – smokvičkom vinogorju. Loze su se sadile u terasama na obroncima padina.⁴⁹

Proizvodnja vina opadala je iz godine u godinu, a plasman je bio otežan zbog velike konkurencije na inozemnom tržištu, te konkurencije vina iz drugih krajeva države na domaćem tržištu. S jedne strane, država nije ekonomskom politikom stimulirala izvoz, kao što su to činile npr. Francuska, Italija i Španjolska, čije je vino postalo jeftinije i osvajalo tržišta na kojim su se dotad najviše prodavala dalmatinska vina, ali izvoz su destimirale i carine uvedene na uvoz dalmatinskih vina u neke zemlje gdje se prije rata dalmatinsko vino izvozilo bez carina.

S druge strane, mala je bila potrošačka moć domaćeg stanovništva i kultura pijenja vina. Tako je prema potrošnji vina, mjereno u litrima po stanovniku, u razdoblju 1930-1939. tadašnja Jugoslavija bila na sedmome mjestu: 1. Francuska 160 litara, 2. Italija 90, 3. Španjolska 70, 4. Argentina 50, 5. Mađarska 40, 6. Švicarska 38, 7. Jugoslavija 23.⁵⁰ Osim toga, konkurencija vina iz kontinentalnog dijela države, potencirana visokim porezima, trošarinama i visokim prijevoznim troškovima, vinare je iz Dalmacije dovodila u neravnotežan položaj prema proizvođačima vina iz unutrašnjosti zemlje. Sve to bilo je uzrokom da je iz godine u godinu, unatoč smanjenju proizvodnje, vino bilo teško prodati, da su zalihe vina postojale u konobama velike većine težaka, da je staro vino ostajalo neprodano, a novo je punilo konobe, te da su profitirali trgovci nakupci i gostioničari kupujući vino od težaka po vrlo niskim cijenama i prodavajući ga mnogo skuplje.⁵¹

Proizvodnja na dubrovačkom području iz 1929. iznosila je samo 51,55% od proizvodnje iz 1913. godine. Pojedine su godine bile još lošije, a najlošija za vinogradare dubrovačkog područja bila je 1927., kad je proizvedeno svega 68.474 hl vina, ili 25,93% od proizvodnje iz 1913. Dok je srez Dubrovnik 1913. godine proizveo 26,32% ukupne proizvodnje na dubrovačkom području, a srez Korčula 73,68%, u razdoblju od 1920. do 1929. godine u ukupnoj proizvodnji vina od 1.300.789 hl, srez Dubrovnik sudjelovao je s 376.889 hl, ili 28,98%, dok je srez Korčula proizveo 923.900 hl, ili 71,02% (vidi tablicu 3.).

⁴⁹ Isto djelo, str. 223.

⁵⁰ M. Dragaš, Vinogradarstvo. Beograd : Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije, 1961. Str. 330.

⁵¹ O ovom vidi opširnije u: F. Mirošević, Isto djelo, str. 22-24.

Tablica 3.

Proizvedeno vino u hektolitrima na dubrovačkom području po srezovima od 1913. do 1929. godine

Godina	Dubrovnik	Korčula	Ukupno
1913.	69.500	194.600	264.100
1920.	38.800	95.600	134.400
1921.	40.000	104.200	144.200
1922.	27.695	92.400	120.095
1923.	66.500	108.000	174.500
1924.	48.500	93.000	141.500
1925.	44.800	120.400	165.200
1926.	28.500	70.200	98.700
1927.	26.674	41.800	68.474
1928.	31.570	86.000	117.570
1929.	23.850	112.300	136.150

Izvor: Izvještaj za god. 1928.-1929. Split : Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, 1929. Str. 134-135. i vlastiti obračun

Tridesetih godina prošlog stoljeća na području sreza Dubrovnika proizvelo se: 1932. – 61.247 hl; 1933. – 51.235 hl (11.988 bijeloga i 39.247 crnog vina); 1934. – 48.740 hl (10.500 bijeloga i 38.240 crnog vina).⁵²

3.6. Stočarstvo, peradarstvo i pčelarstvo

Stočarstvo je bilo slabo razvijeno na dubrovačkom području, i to u onom obliku koji je dopuštala mogućnost ishrane. Siromaštvo stočnog fonda najbolje pokazuju podaci iz 1930. godine. Na dubrovačkom području bilo je svega 1,289 grla konja, ili 1,83% od ukupnog broja konja u Zetskoj banovini (dubrovački kotar 1.139, korčulanski 150), 3.352 goveda, ili 0,98% (dubrovački kotar 3.057, korčulanski 295), 7.190 svinja, ili 12,93% (dubrovački kotar 4.225, korčulanski 2.965), 27.281 ovaca, ili 2,43% (dubrovački kotar 20.711, korčulanski 6.570), i 11.324 koza, ili 2,80% (dubrovački kotar 8.624, korčulanski 2.700) – vidi tablicu 4.

Dakle, na dubrovačkom području najviše je bila zastupljena stoka sitnog zuba, koze i ovce. Ovce su se uzgajale prvenstveno zbog mesa, pa vune i mlijeka. S druge strane, koze - često nazivane sirotinjskim kravama, opskrbljivale su stanovništvo mlijekom. U Župi dubrovačkoj krajem dvadesetih godina prošlog stoljeća bilo je oko 400 domaćinstava, od kojih je većina imala jednu do dvije krave. Mlijeko iz Župe kojim se opskrbljivao Dubrovnik imalo je veliku konkurenciju u susjednoj Hercegovini, pa je 1929. godine osnovana

⁵²M. Kapović, Isto djelo. Str. 127.

Mljekarska zadruga u Mandaljeni.⁵³ Cijena je mlijeku 1929. godine pala na 1,5 din. po litri, što je navelo mnoge na prodaju krava, koje su bile glavni izvor stajskoga gnojiva potrebnoga za povrće. Stoka dubrovačkog područja bila je zakržljala i degenerirana zbog slabe prehrane i premale skrbi za poboljšanjem pasmina.

Izvozom peradi i jaja Dalmacija je dobivala više od pet milijuna dinara godišnje, pa je krajem 1928. godine imala 593.616 komada peradi.⁵⁴ Prema podacima za 1930. godinu, na dubrovačkom području bilo je 42.452 komada peradi, ili 8,2% od ukupno 517.709 komada pernatih životinja u Zetskoj banovini.⁵⁵ Od toga je u dubrovačkom kotaru uzgajano 28.352, a u korčulanskom 14.100 komada peradi – vidi tablicu 4.

Tablica 4.

Brojno stanje stoke i peradi na dubrovačkom području 1930. godine

Stoka/perad	Kotar Dubrovnik	Kotar Korčula
Ždrjebad	789	6
Kobile	1.216	33
Pastusi	18	1
Konji	852	110
Magarci	2	1.590
Mazge i mule	3	1.615
Telad	175	45
Junad	345	30
Junice i krave	1.360	148
Bikovi	42	12
Volovi	1.135	60
Prasad	3.759	1.415
Svinje za rasplod	362	650
Svinje	104	900
Janjad	2.390	1.625
Ovce za rasplod	12.481	3.755
Ovnovi	4.320	400
Ovce	1.520	790
Jarad	1.419	872
Koze i jarci	7130	1.828
Kokoši	2.7720	13.900
Patke	451	140
Guske	121	60
Purani	60	-

*Izvor: Ilustrirani zvanični almanah-Šematizam Zetske banovine.
Sarajevo : Državna Štamparija Sarajevo, 1931. Str. 72-75.*

Pčelarstvo je u Dalmaciji imalo velike potencijale i komparativne prednosti u odnosu prema drugim područjima, ali je bilo nedovoljno razvijeno. Nedostajalo je opreme, pa i znanja. Do kraja 1928. godine samo je jedan državni pčelinjak kraj Dubrovnika održavao stručne

⁵³ Više o zadrugarstvu Župe dubrovačke vidi: P. Bakarić, *Razvitak zadrugarstva u Župi dubrovačkoj do 1941...* str. 131-152.

⁵⁴ Čurić, B. (ur.). Isto djelo. Str. 44.

⁵⁵ Ilustrirani zvanični almanah-Šematizam Zetske banovine... Str. 75. i vlastiti obračun.

tečajeve za pčelare o boljim metodama uzgoja pčela. Dalmacija je tada bila šesta pokrajina u državi po broju košnica, kojih je bilo 33.089.⁵⁶ Samo dvije godine nakon toga na dubrovačkom je području bila 8.601 košnica, ili 12,7% od ukupno 67.744 košnica u Zetskoj banovini. Od toga se u dubrovačkom kotaru nalazilo 6.401, a u korčulanskom 2.200 košnica.⁵⁷ U Veloj Luci i Blatu djelovale su pčelarske zadruge, koje su unaprijedile pčelarstvo na Korčuli.

Uzgoj svilenih buba na dubrovačkom području uglavnom je bio eksperimentalan iako je Kraljevina Jugoslavija zauzimala visoko treće mjesto u svilarstvu Europe, a kvalitetom proizvedenih čahura bila je među tada vodećima državama. Postojale su tri vrste svilarstva: državno, koncesionirano i slobodno.⁵⁸ Poljoprivredna banka u Zagrebu stimulirala je razvoj koncesioniranog svilarstva u Dalmaciji. Dobre su rezultate bilježili ravnatelji nekoliko osnovnih škola i župnik u Pupnatu na otoku Korčuli.⁵⁹ Iako je ova djelatnost bila tek u začetku i razvijala se vrlo sporo, bila je vrlo unosna.

4. ŠUMARSTVO

Na dubrovačkom području 1924. godine ukupno je bilo 55.317 ha pod šumom, od čega u dubrovačkom kotaru 26.149 ha, a korčulanskomu 29.168 ha. U dubrovačkom je kotaru bio jedan općinski posjed na 2.678 ha, i to na otoku Mljetu, a u korčulanskom je bilo ukupno pet općinskih posjeda na 5.758 ha zemljišta. Na Mljetu je državna šuma bila pod slabim nadzorom. Talijani su za vrijeme okupacije izvozili drvo s Mljeta u Italiju, a Mljet su snažni veliki požari 1917. i 1922. godine, koji su uništili trećinu dozrele šume.

Nadzor nad državnim šumama Dalmacije vodio je privremeni ravnatelj pokrajinskoga šumskog odsjeka u Splitu s dva šumara od kojih je jedan bio stacioniran na Mljetu. Zanimljivo je da na području Dalmacije 1924. godine nije zabilježena ni jedna pilana. Opće stanje u šumarstvu bilo je loše. Dvije trećine svih šuma pripadalo je općinama, a i svi ovi šumski kompleksi. Bez postojanja ikakva katastra, uz radnu snagu bez potrebne kvalifikacije, nije bilo nikakva plana o daljnjem gospodarenju šumama.⁶⁰

Ilustrirani zvanični Almanah-Šematizam Zetske banovine donosi podatke o nešto promijenjenim prilikama u šumarstvu 1930. godine. Naime, te godine u dubrovačkom kotaru pod šumom je zabilježeno 25.973 ha zemljišta, a u korčulanskom 29.150 ha. Od ukupne šumske površine od 55.123 ha, na dubrovačkom području državnog je zemljišta bilo 2.364 ha, ili 4,29% (samo u dubrovačkom kotaru), komunalnoga 13.615 ha, ili 24,70% (dubrovački kotar 3.915 ha, korčulanski 9.700 ha), a privatnoga šumskog zemljišta 39.144 ha, ili 70,87% (dubrovački kotar 19.694 ha, korčulanski 19.450 ha) - strukturu šumskog zemljišta po vlasništvu u odnosu prema šumskim površinama u kotarevima Dubrovnik i Korčula vidi na slikama 10. i 11.⁶¹

⁵⁶ Čurić, B. (ur.). Isto djelo. Str. 44.

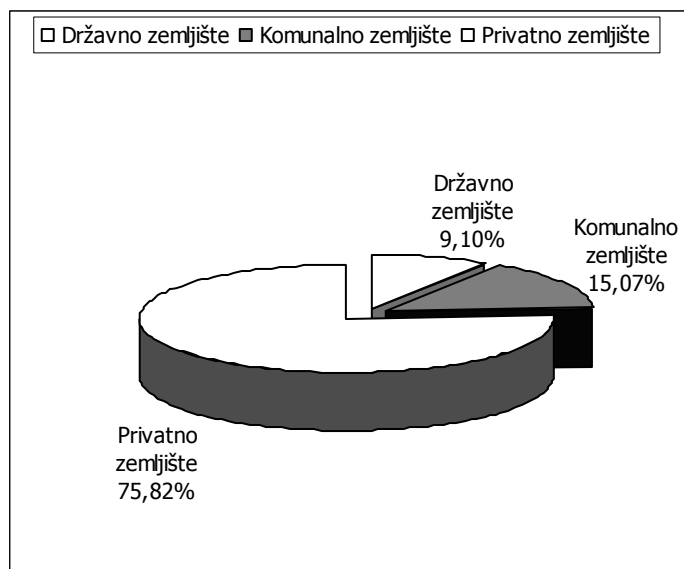
⁵⁷ Ilustrirani zvanični almanah-Šematizam Zetske banovine... Str. 75.

⁵⁸ Više o državnom svilarstvu u: S. Ožanić, Značaj našega Primorja za državu : državno svilarstvo... Str. 637-716.

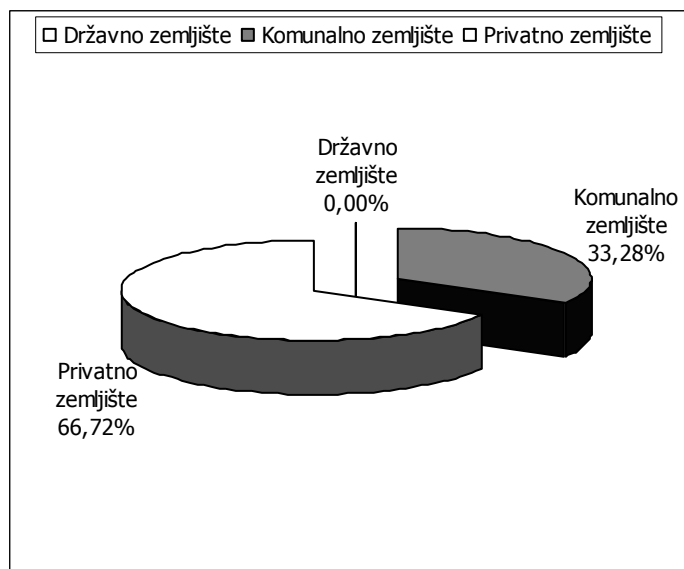
⁵⁹ Više o svilarstvu otoka Korčule vidi: J. A. Zec, Ekonomsko stanje otoka Korčule // Knjiga prve revije Dubrovnik. 1(1929). Str. 186-191.

⁶⁰ Almanah Kraljevina SHS za 1924-1925., sv. 2 dio 4. Str. 117-119.

⁶¹ Ilustrirani zvanični almanah-Šematizam Zetske banovine... Str. 134.

Slika 10. Struktura šumskog zemljišta po vlasništvu u dubrovačkom kotaru 1930. godine

Slika 11. Struktura šumskog zemljišta po vlasništvu u korčulanskom kotaru 1930. godine

Struktura šumskog zemljišta po vrsti tla na dubrovačkom području bila je sljedeća: na relativnome šumskom tlu bilo je 4.506 ha, ili 8,17% (dubrovački kotar 506 ha, a korčulanski 5.300 ha), na apsolutnom šumskom tlu nije bilo šume, dok se na kršu nalazilo čak 50.617 ha ili 91,83% (dubrovački kotar 25 .467 ha, a korčulanski 25.150 ha).

Prevladavalo je nisko zimzeleno drveće kao i u ostalim dijelovima Dalmacije, i to česmina, planika, mrča i sl. Šume srednje visine bilo je razmjerno malo, i to u dubrovačkom priobalju, dok je visokih četinara bilo uglavnom na otocima dubrovačkog područja.

Ukupna površina pašnjaka na dubrovačkom području iznosila je 46.889 ha (dubrovački kotar 35.289 ha, korčulanski 11.600 ha), od čega drvećem obraslih 15.500 ha, ili 33,06% (dubrovački kotar 5.000 ha, korčulanski 10.500 ha), na apsolutnome šumskom tlu 31.389 ha, ili 66,94% (dubrovački kotar 30.289 ha, korčulanski 1.100 ha), dok planinskih pašnjaka nije bilo.⁶²

Prva pošumljavanja izvršena su 1875. godine u dubrovačkom kotaru, a 1877. godine u korčulanskoj. Na području cijele Zetske banovine do 1930. godine pošumljivano je na 2.772,18 ha, a najviše u dubrovačkom kotaru, na površini od 1.464,68 ha. To znači da je više od polovine ukupnog pošumljavanja na teritoriju Zetske banovine do 1930. godine objavljenoupravo u dubrovačkom kotaru. Bez obzira na uložene napore pošumljavanja dubrovačkog područja, ne bilježe se bitniji uspjesi. Metode rada naslijeđene još iz austrijsko-ugarskog razdoblja, neodgovarajući šumski rasadi i opća neupućenost stanovništva kočili su svaki napredak.⁶³

Iz dvaju rasadnika "Kod ticeka" i "Kod križa" pošumljeno je 172,50 ha na području Poviza, Montovjerne, Srđa, predjela iznad Bujića, iznad Uskoplja, Podvlašnice u dubrovačkom kotaru. Iz rasadnika "Kod grobišta sv. Luke" pošumljeno je 70 ha na području: odlomka Korčule, Berkovine, Stražica, Bilišnog vrha, Grubinca, dijela kod Grabišta Strane, Vranca, Očijaka, Zakabla, Trstenika u korčulanskom kotaru. Dakle, na dubrovačkom području 1930. godine pošumljeno je 242,50 ha, ili 0,44% ukupnoga šumskog zemljišta. Međutim, Ministarstvo šuma i rudnika i banska uprava financirali su umjetno pošumljavanje, ali je pritom zapostavljeno obnavljanje šume prirodnim putem, njezino čišćenje i održavanje.⁶⁴ Prema podacima iz 1927. godine, prirodni prirast šuma Dalmacije iznosio je 1 do 1,5 m³ po hektaru šume.⁶⁵

5. RIBARSTVO I ŠKOLJKARSTVO

Dubrovačko područje iznimno je bogato ribom i školjkama. Međutim, u usporedbi s drugim gospodarskim djelatnostima ribarstvo i školjkarstvo imalo je marginalno značenje jer se ostvarivalo uglavnom kao dodatno, iako gotovo obvezno zanimanje svakoga težačkog domaćinstva. Bez dvojbe se može reći da je ono bilo važan izvor hrane za potrebe stanovništva i turizma.

Tijekom I. svjetskog rata prestaju djelovati brojne ribarske zadruge na području Elafita, Mljeta, Korčule i Dubrovačkog primorja⁶⁶, dok tvornice ribe u Trpnju, Veloj Luci i na Šipanu obustavljaju proizvodnju. Prekinut je i ustaljeni izvoz prerađene, posoljene i konzervirane ribe, te školjaka u Italiju, Grčku i u nekadašnju unutrašnjost Austro-Ugarske Monarhije. Naglo nazadovanje cjelokupnog ribarstva imalo je za posljedicu siromašenje

⁶² Isto, str. 136.

⁶³ Više o ovoj problematici vidi: S. Ožanić, Poljoprivredni problemi Dalmacije... Str. 19-24.

⁶⁴ Ilustrirani zvanični almanah-Šematizam Zetske banovine... Str. 138-140.

⁶⁵ Šumska privreda u Kraljevini SHS. Kraljevina SHS. Beograd : Jugoslavensko novinarsko udruženje, 1927. Str. 111.

⁶⁶ O djelovanju ribarskih zadruga vidi: I. Dabelić, Nastanak prvih ribarskih zadruga na dubrovačkom području. // Naše more. 44, 3-4 (1997). Str. 189-192.

ribara, posebice otočana na dubrovačkom području, kojima je ribarstvo bilo glavni izvor prihoda.

Poslijeratno ribarstvo postupno se razvijalo, ali se i dalje lovilo zastarjelim alatom i tehnikama, i to samo uz obalno more. U isto vrijeme talijanski ribari iz Chiogge love na otvorenom suvremeno opremljenim kočaricama. Tvornice za konzerviranje ribe Sardina d. d. sa sjedištem u Splitu, u Veloj Luci i Trpnju obnovile su proizvodnju 1921. godine, dok je u Šipanskoj Luci proizvodnja obnovljena tek 1924. godine. Obnavljaju se i osnivaju ribarske zadruge, pa krajem 1937. godine djeluje čak 11 ribarskih zadruga i to u: Mlinima, Platu, Osobljavi, Veloj Luci, Blatu, Brocama, Prožuri na Mljetu, Zatonu Malom, Babinu Polju na Mljetu, Dolima kod Stona i na Koločepu.⁶⁷

Iz izvješća velikog župana Dubrovačke oblasti Ministarstvu trgovine i industrije Kraljevine SHS za razdoblje od 1919. do 1924. godine, može se dobiti poprilično jasna slika o stanju u ovoj gospodarskoj djelatnosti. Naime, u dubrovačkom kotaru zabilježeno je ukupno 580 ribara i 320 ribarica s druge strane, na području korčulanskog kotara glavna ribarska središta bila su: Lumbarda, Račišće, Prigradica, Blato, Vela Luka, Trpanj, Osobljava, Duba kod Trpnja. Ukupno je bilo 1.115 ribara i 520 ribarica. Riba se prodavala u Korčuli, Dubrovniku, Splitu i Metkoviću, dok su se slane srdele i rakovi izvozili u Italiju i Čehoslovačku.⁶⁸

Isto tako, vrlo jasna slika o stanju u ribarskom obrtu dobiva se iz Popisa ribarskih obrtnika u okružju Lučkog poglavarstva Dubrovnik iz 1922. godine, prema kojem je evidentirano 336 vlasnika ribarskog obrta. Od toga je 190, ili 56,55%, evidentirano na Korčuli (samo u Vela Luci ih je bilo 94), na Pelješcu 70 ili 20,83% (najviše je evidentiranih obrta na Pelješcu bilo u Trpnju - 36), na Šipanu 18, ili 5,36%, Mljetu 12, ili 3,57%, dok je na preostalom dijelu otoka i Primorja evidentirano 39, ili 11,61%, te u Konavlima 7, ili 2,08% (6 u Cavtatu i jedan u Moluntu), a dok u Dubrovniku nije bilo evidentiranih obrta.⁶⁹

Godine 1938. pri Lučkoj kapetaniji Dubrovnik bilo je evidentirano 3.467 ribara (od čega 360 profesionalnih, 2.914 povremenih i 193 sportska ribara) i 1.346 ribarskih brodova nosivosti od 1.759 tona (1.296 brodova na jedra i vesla, nosivosti 1.661 t, i 50 motornih brodova, nosivosti 98 t). Iste je godine ukupno ulovljeno 1.064.742 kg ribe, i to ribe selice 657.434 kg, a ostalih vrsta 407.308 kg, te mekušaca – školjaka i rakova 92.810. Od ukupnog ulova od 1.157.552 kg, na tržištu u Jugoslaviji prodano je 815.293 kg, izvezeno je 48.359 kg, prerađeno u ulju i na druge načine 67.000 kg i usoljeno 226.900 kg – sve u ukupnoj vrijednosti od 6.291.820 dinara.⁷⁰

U Malostonskom kanalu u uvali Bistrini kod Stona djelovalo je poduzeće Bistrina dsoj. za gojenje i preradu kamenica; poslovalo je s velikim uspjehom naslanjajući se na dugu tradiciju i iskustvo školjkarstva. Naime, još osamdesetih godina 19. stoljeća Marin Bandur uzgajao je kamenice koje su postale jedinstven i priznat delikates na području cijele Monarhije. Njegovi sinovi Antun i Frano Bandur nastavili su očevim stopama, proširili su proizvodnju, te sa 1926. godine započeli s modernim sustavom uzgoja kamenica, uloživši

⁶⁷ Statistika morskog ribarstva godina 1937. Split : Ministarstvo saobraćaja Kraljevine Jugoslavije, 1937. Str. 84.

⁶⁸ I. Dabelić, Ribarstvo dubrovačkog područja od 1919. do 1924. godine. // Naše more. 47, 5-6(2000). Str. 226. i 229.

⁶⁹ DAD, Popis ribarskih obrtnika u okružju Lučkog Poglavarstva Dubrovnik, br. 1214/22. 1922. Kutija br. 717-1353. i vlastiti obračun.

⁷⁰ Podaci preuzeti iz tablica 17, 18. i 19. u Statističkom godišnjaku 1938-1939 : knjiga IX. Beograd : Opšta državna statistika Kraljevine Jugoslavije, 1939. Str. 185-187.

znatan kapital. Početkom tridesetih godine proizvodilo se u Bistrini 800.000 komada kamenica na godinu većim dijelom namijenjenih talijanskom tržištu. Uz kamenice u Bistrini su se uzgajale i dagnje, također izuzetne kvalitete. Njihova godišnja proizvodnja iznosila je 30.000 kg.⁷¹

U tablici 5. prikazana je proizvodnja školjkaša (kamenica, dagnja, kunjka i drugih) na području lučkih kapetanija u Hrvatskoj u razdoblju od 1928. do 1937. godine. Na području Dubrovnika u pojedinim se godinama proizvodilo i više od 50% ukupne proizvodnje školjaka u Hrvatskoj, s tim da se od ukupno proizvedenih 1,406.305 kg školjki u promatranom razdoblju na području Dubrovnika proizvelo 647.675 kg, ili 46,06%.

Tablica 5.
Proizvodnja školjkaša (kamenice, dagnje, kunjke i dr.) na području lučkih kapetanija u Hrvatskoj od 1928. do 1937. godine (kg)

Godina	Dubrovnik	Split	Sušak	Šibenik	Ukupno
1928.	47.615	5.519	290	28.060	81.484
1929.	89.160	7.860	332	28.587	125.939
1930.	37.000	9.500	4.200	34.300	85.000
1931.	83.485	16.960	5.648	57.321	163.414
1932.	80.735	27.465	12.080	71.454	191.734
1933.	57.790	2.830	5.554	118.000	214.174
1934.	77.480	33.000	9.600	37.700	157.780
1935.	52.000	23.540	7.100	42.700	125.340
1936.	61.410	29.280	9.850	29.950	130.490
1937.	61.000	23.770	8.530	37.650	130.950
Ukupno	647.675	209.724	63.184	485.722	1,406.305

Izvor: Statistika morskog ribarstva godina 1937. Split : Ministarstvo saobraćaja Kraljevine Jugoslavije, 1937. Str. 157. i vlastiti obračun

Jedinstveni geografski položaj Bistrine, povoljan zbog podzemnih izvora slatke vode, uz novi moderni pristup uzgoju školjaka omogućili su dobar plasman kvalitetne malostonske kamenice, pa je 1939. godina obilježena kao rekordna s 2 i pol milijuna proizvedenih

⁷¹ Medini, M. (ur.). Isto djelo. Str. 95-96.

O primitivnom gojenju kamenica na bačenim granama u more i racionalnom talijanskom načinu nazvanom taranski po mjestu Tarantu gdje je bilo poznato svjetsko gojište kamenica a prema kojem se kamenice uzgajaju na nategnutom konopu od dna mora do površine koji daje stalan ulov te omogućuje vadenje i probiranje po svakom vremenu uz zaštitu kamenica od parazita a koje su u Bistrini uveli braća Bandur , te poslije njih braća Gučić pod Dubom u Bijeveci, Pavlović i Maškarić kod Malog Stona, Ficović i Delo pod Hodiljama, te Vlaho Radetić u Bijeveci vidi u Fortunić, V. Crtice o ribarstvu uopće, a nadasve u području bivše Republike Dubrovačke. Dubrovnik : Jadran, 1930. Str. 49-54.

komada. Bistrina dsoj. za gojenje i prodaju kamenica je upošljavala kroz cijelu godinu od pedesetak radnika.⁷² Najveći problem pri plasiranju proizvoda bili su visoki troškovi prijevoza jer su se školjke transportirale u malim poštanskim paketima. O tome najbolje svjedoče brojne molbe upućene Ministarstvu pošta telegrafa i telefona u Beogradu za smanjenjem poštanske tarife.⁷³

6. ZAKLJUČAK

Veći je dio dubrovačkog područja brdovit, pa je od 1.315 km² bilo svega 19,77% obradivih površina koncentriranih na manja krška polja, od kojih su relativno veća: Konavosko, Župsko, Stonsko, Blatsko i Pelješka župa. U strukturi je s više od 50% prevladavao sitni posjed (0 - 2 ha) koji je uz primjenu neodgovarajuće tehnike u velikoj mjeri onemogućivao izrazitiji razvoj poljoprivrede. Tako je ratarstvo dubrovačkog područja bila slabije razvijena grana koja nije uspijevala zadovoljiti ni potrebe pučanstva. Najzastupljenije kulture u proizvodnji bile su: od žitarica – pšenica, napolica, ječam i kukuruz; od mahunarka – grah, grašak, bob, leća i grahorica; od gomoljastih: krumpir, repa i mrkva. Povrće (najzastupljenije vrste: kupus, luk, patlidžan, lubenica, paprika i blitva) se uz proizvodnju cvijeća masovnije počelo uzgajati tridesetih godina prošlog stoljeća.

U međuratnom razdoblju, od industrijskog bilja najčešći i, ujedno, najveći izvozni poljoprivredni proizvod bio je buhač, koji se na svjetskom tržištu isticao prepoznatljivom visokom kvalitetom. Međutim, malim ulaganjima, primitivnom tehnikom obrade i izvozom samo u obliku cvijeta, a ne u prerađenom obliku, gubila se konkurentna utrka na svjetskom tržištu. S druge strane, proizvodnja je duhana na ovom području imala dugu tradiciju jer se duhan proizvodio još od polovice 17. stoljeća. Zbog visoke kvalitete pod austrijskim monopolom postao je vrlo tražen u Europi, a u proizvodnji je dubrovačko područje, kao i cijela Dalmacija, bilo favorizirano u odnosu prema drugim područjima Austro-Ugarske. Međutim, nakon I. svjetskog rata jugoslavenski državni monopol i loša ekonomska politika, a posebice niske otkupne cijene (tako je 1925. godine otkupna cijena duhana u južnoj Srbiji bila 73,6% veća nego u Dalmaciji), dovele su do toga da je u međuratnom razdoblju proizvodnja duhana opadala i po kakvoći i po količini.

Voćarstvo je bila sporedna poljoprivredna grana, s uzgojem ranog i južnog voća: smokve, bademi, rogači, trešnje, višnje i relativno malim uzgojem agruma (3,54%). S druge strane, maslinarstvo i vinogradarstvo bile su vodeće grane. Po broju stabala maslina dubrovački je kotar bio na drugome mjestu u Dalmaciji (iza zadarskoga); međutim, korčulanski je kotar postizao izvrsne rezultate u proizvodnji ulja. Tako se s gotovo trostruko više maslina u dubrovačkom kotaru proizvelo samo 2.000 hl više ulja nego u korčulanskome 1929. godine. Većina stabala maslina u Dalmaciji bila je starija od 60 godina. Iako je ustaljeno mišljenje o dugovječnosti masline, stabla između 20 i 60 godina starosti imaju sigurniji urod. Pomlađivanju se maslina slabo pridavala pozornost. Na dubrovačkom

⁷² DAD, Fond Zanatska komora za grad i Kotar Dubrovnik, br. 3415 od 18.11.1939. Br. Kutije 3001-3521

Usporedbe radi pedesetak godina poslije, neposredno prije Domovinskog rata, u Malostonskom zaljevu se školjarstvom bavilo oko 140 domaćinstava i 40-tak zaposlenih u društvenoj proizvodnji s godišnjim uzgojem od oko 3 500 tona dagnji i 1,5 milijuna komada kamenica – Benić, Đ. (red.). Strategija razvoja Županije dubrovačko-neretvanske. Dubrovnik: Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu. 2002. Str. 237.

⁷³ DAD, ... , br. 3415 od 18.11.1939. Br. Kutije 3001-3521

području djelovale su uljarske zadruge u Orašcu i Janjini. U proizvodnji vina na dubrovačkom području prednjačio je otok Korčula, gdje je vinova loza bila najraširenija poljoprivredna kultura. Proizvodile su se visokokvalitetne, autohtone, tj. udomaćene vinske sorte, poput Grka bijelog iz Lumbarde, za koji se pretpostavlja da su ga donijeli grčki kolonizatori, Maraštine bijele (Rukatac) i Pošipa bijelog (zasigurno najkvalitetnije bijele vinske sorte otoka Korčule) u čarsko-smokvičkom vinogorju. Proizvodnja vina opadala je iz godine u godinu, a plasman je bio otežan zbog velike konkurencije na inozemnom tržištu, te konkurencije vina iz drugih krajeva države na domaćem tržištu. Proizvodnja na dubrovačkom području iz 1929. iznosila je samo 51,55% one iz 1913. godine. Pojedine su godine bile još lošije, a najlošija za vinogradare u dubrovačkom kraju bila je 1927., kad je proizvedeno svega 68.474 hl vina, ili 25,93% proizvodnje iz 1913. U razdoblju od 1920. do 1929. godine u ukupnoj proizvodnji vina na dubrovačkom području srez Dubrovnik sudjelovao je s 28,98%, dok je srez Korčula proizveo 71,02%.

Stočarstvo je bilo slabo razvijeno, uz najveći uzgoj koza i ovaca, dok je pčelarstvo, usprkos velikim mogućnostima i komparativnom prednostima na ovom području, bilo slabo razvijeno, i to zbog nedostatka opreme, ali i znanja.

Opće stanje u šumarstvu bilo je loše. Bez plana o gospodarenju šumama, bez sustavnog pošumljavanja, čišćenja i održavanja nije se moglo ni razmišljati o većem iskorištavanju šuma, to više što dvadesetih godina prošlog stoljeća na čitavom području Dalmacije nije postojala ni jedna pilana. Za razliku od toga, dubrovačko je područje izuzetno bogato ribama i školjkama. Iako je u strukturi gospodarskih djelatnosti ribarstvo i školjkarstvo bilo od relativno malog značenja, tri obnovljene tvornice za konzerviranje ribe poslije I. svjetskog rata i značajan porast uzgoja dagnja i kamenica bili su snažan poticaj da to postane ne samo nezaobilazni izvor hrane za stanovništvo i izvoz nego i za potrebe novije rastuće djelatnosti – turizma.

LITERATURA

- Almanah Kraljevina SHS za 1921-1922., sv. 1
- Almanah Kraljevina SHS za 1924-1925., sv. 2
- Bakarić, P., Prilog povijesti zadrugarstva u Dubrovačkom primorju do 1941. g. // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka, 6. Dubrovnik : Primorac, 1999.
- Bakarić, P., Prilog povijesti zadrugarstva u Dubrovačkom primorju do 1941. g. : Zadruga za proizvodnju eteričnih ulja (pelinarske zadruge). // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka, 5. Dubrovnik : Primorac, 1995.
- Bakarić, P., Razvitak zadrugarstva Dubrovačkog primorja do 1941. // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka, 7. Dubrovnik : Primorac, 1999.
- Bakarić, P., Razvitak zadrugarstva u Župi dubrovačkoj do 1941. // Zbornik Župe dubrovačke, 2. Dubrovnik, 1996.
- Baletić, Z. (ur.), *Ekonomski leksikon*, Leksikografski zavod «Miroslav Krleža» i Masmedia. Zagreb, 1995.
- Benić, Đ. (red.), *Strategija razvoja Županije dubrovačko-neretvanske*. Dubrovnik: Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu. 2002.

- Benić Penava, M., Industrija, obrt i financijsko posredovanje na dubrovačkom području između dva svjetska rata. // Ekonomska misao i praksa. Dubrovnik. XIII., 2(2004)
- Crvena Hrvatska, 46 (1912)
- Čurić, B. (ur.), *Privreda i radnici u Dalmaciji*. Split : Radnička komora za Dalmaciju, 1929.
- Dabelić, I., Nastanak prvih ribarskih zadruga na dubrovačkom području. // Naše more, 44, 3-4 (1997)
- Dabelić, I., Ribarstvo dubrovačkog područja od 1919. do 1924. godine. // Naše more, 47, 5-6(2000)
- Definitivni rezultati popisa stanovništva 31.III.1931. : knjiga I. Beograd : 1938.
- Dragaš, M., *Vinogradarstvo*. Beograd : Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije, 1961.
- Državni arhiv Dubrovnik - Fond Zanatska komora za grad i Kotar Dubrovnik
- Dubrovački list., 2,23(1925)
- Fazinić, N., Fazinić, M., Osvrt na vinogradarstvo otoka Korčule (Jučer – danas – sutra). // Godišnjak grada Korčule 1 /glavna urednica Alena Fazinić. Korčula : Gradski muzej Korčule, 1996.
- Fortunić, V., *Crtice o ribarstvu uopće, a danasve u području bivše Republike Dubrovačke*. Dubrovnik : Jadran, 1930.
- Fortunić, V., Naša industrija s pelinovim lišćem. // Narodna svijest. 5, 29 (1923)
- Gučić, S., Tržište buhača // Dubrovački list. 3, 24 (1926)
- Ilustrirani zvanični almanah-Šematizam Zetske banovine. Sarajevo : Državna Štamparija Sarajevo, 1931.
- Ivanković, P., Proizvodnja duhana na dubrovačkom području. // Zbornik dubrovačkog primorja i otoka, 2. Dubrovnik : Primorac, 1988.
- Izveštaj o djelovanju trgovačke i obrtničke komore u Splitu mart 1927.-april 1928. Split : Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, 1928.
- Izveštaj o konferenciji privrednih Komora Kraljevine Jugoslavije u Dubrovniku, dne 25 i 26 maja 1930 god. Dubrovnik : Izdanje trgovačko obrtničke komore za Dubrovnik i Kotor, 1930.
- Izveštaj za god. 1928.-1929. Split : Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, 1929.
- Kapor, A., Vidak, A., *Duhan u Dubrovniku*. Dubrovnik, 1977.
- Kapović, M., *Radnički pokret Dubrovnika 1874-1941*. Dubrovnik : Historijski arhiv Dubrovnik, 1985.
- Kobašić, A., Socio-ekonomske promjene u Župi dubrovačkoj i utjecaj turizma // Zbornik Župe dubrovačke, 2. Dubrovnik, 1996.

- Kraljevina SHS. Beograd : Jugoslavensko novinarsko udruženje, 1927.
- Mirković, M., *Ekonomska historija Jugoslavije*. Zagreb : Informator, 1968.
- Ožanić, S., *Poljoprivredni problemi Dalmacije*. Split : Jadranska straža, 1927.
- Ožanić, S., Značaj našega Primorja za državu : državno svilarstvo. // Almanah Jadranska straža za 1928./29. godinu. Beograd. 1928.
- Maticka, M., Odraž privredne krize (1929-1935) na položaj seljaštva u Hrvatskoj. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest., 8 (1976)
- Medini, M. (ur.), Stanje i potrebe privrede u području Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku. Izvještaji Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, br. 5 (1930), Dubrovnik : Trgovačko-obrtnička komora, 1930.
- Mirošević, F., *Počelo je 1918. ... : Južna Dalmacija 1918-1929*. Zagreb : Školska knjiga, 1992.
- Statistički godišnjak 1938-1939 : knjiga IX. Beograd : Opšta državna statistika Kraljevine Jugoslavije, 1939.
- Statistika morskog ribarstva godina 1937. Split : Ministarstvo saobraćaja Kraljevine Jugoslavije, 1937.
- Šimončić-Bobetko, Z., Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata (1918-1941). // Povijesni prilozi, 8, 1(1989)
- Šimončić-Bobetko, Z., Selo u Hrvatskoj 1918.-1934. godine – gospodarski aspekt. // Povijesni prilozi, 13 (1994)
- Zec, J. A., Ekonomsko stanje otoka Korčule // Knjiga prve revije Dubrovnik. 1(1929)

Marija Benić Penava, B. A.

Junior Researcher
Faculty of Education
University of Mostar

AGRICULTURE, FORESTRY AND FISHERY IN THE DUBROVNIK REGION BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Summary

From the historical point of view, this paper researches the state in branches like agriculture, forestry and fishery in the Dubrovnik region between the two World Wars. While the farming was less developed branch of agriculture that could not satisfy the needs of the Dubrovnik region population, the production of olives along with the viticulture was the leading branch of agriculture, together with the tobacco, and the main product – pyrethrum. Cattle breeding was poorly developed, with the biggest breeding of goats and sheep, while the apiculture, in spite of great possibilities and comparative advantages of this region was insufficiently developed due to the lack of equipment and knowledge. The general state of the forestry was bad. Without having a forestry management plan, without constant forestation, keeping and maintaining them, more significant exploitation of forests could not be considered, especially because there were no sawmills in the whole Dalmatia in the 1920's. In contrast with that, the Dubrovnik region is extremely rich in fish and shells. Although the fishery and the shell production occupied an insignificant place in the economic activity structure, three renewed factories for tinned fish after the First World War as well as a significant increase in the production of mussels and oysters became not only an important source for food for the local population and export, but also for the needs of the growing industry – tourism.

Key words: agriculture, forestry, fishery, Dubrovnik region.

JEL classification: N84

